

lesbrief

Zoetermeer in de

2e wereldoorlog

www.zoetermeermijnstad.nl

gemeente
Zoetermeer

Inhoud

Inleiding	3
Zoetermeer voor 1940	4
De Meidagen van 1940.....	4
De bezetting van Zoetermeer.....	5
Vorderingen.....	5
Inperking van vrijheden.....	5
Jodenvervolging.....	6
Arbeidseinsatz	6
Bombardement in Zoetermeer	6
Distributie	7
Hongerwinter	8
Het Verzet.....	8
De Bevrijding	10
Vragen en opdrachten.....	12

*Deze lesbrief is specifiek bedoeld voor jongeren tot 18 jaar.
De verschillende hoofdstukjes in deze lesbrief lenen zich uitstekend voor verdieping.
Over ieder hoofdstukje is een apart werkstuk denkbaar.
Het Historisch Genootschap is altijd bereid om te helpen bij het vervaardigen van een
werkstuk of spreekbeurt. Bezoek ons op woensdagmiddag of zaterdag in de
Dorpsstraat 132. www.oudsoetermeer.nl*

Inleiding

Op 4 mei herdenken we de slachtoffers die in de 2^e wereldoorlog het leven lieten. Bij de Oude Kerk en in het Wilhelminaplantsoen worden bloemenkransen neergelegd. We staan om 20 uur uit respect een moment stil bij de vele slachtoffers van de oorlog.

Velen van ons hebben gelukkig niet zelf een oorlog meegemaakt. Maar de opa's en oma's van onze vaders en moeders zeker wel. Oorlog haalt het gewone leven van iedereen volkomen overhoop. Er vallen slachtoffers en veel mensen slaan op de vlucht voor het geweld. Huizen en hele steden veranderen in een puinhoop. Het is een en al ellende.

In het nieuws zien we vrijwel iedere dag de gevolgen van een oorlogssituatie. In Syrië, Irak, Afghanistan, Centraal Afrika, Oekraïne, Myanmar strijden verschillende groepen heftig tegen elkaar. Vreselijk, vandaar dat mensen vluchten en we kunnen raden naar het aantal gesneuvelden.

We moeten ons bewust worden, hoe het in diverse landen nu en in het verleden bij ons zo ver gekomen is, dat mensen denken dat geweld, dood en verderf een oplossing is voor problemen. Aan ons de taak om het beter te doen en het nooit zo ver te laten komen.

Rotterdam na het bombardement

In 1918 eindigde "de Grote Oorlog", die in 1914 begon. In Europa, maar ook in andere werelddelen werd heftig gevochten. Ruim 9 miljoen militairen verloren hun leven! In tientallen landen heeft deze oorlog littekens achtergelaten. Ontelbaar veel gezinnen verloren hun vader of zoon. Nieuwe wapens eisten hun tol. Vliegtuigen, eenvoudige tanks, gifgas, mitrailleurs veranderden het oorlogsvoeren enorm. Na 4 lange jaren moest Duitsland uiteindelijk capituleren.

In 1919 moesten de Duitsers akkoord gaan met de Vrede van Versailles. Duitsland kreeg de schuld van het uitbreken van de oorlog en om die reden moest Duitsland miljarden betalen aan de geallieerden plus heel veel goederen en kolen leveren. Die herstelbetalingen waren zo hoog, dat Duitsland dat nauwelijks kon opbrengen. Hier werd de kiem gelegd voor een volgende oorlog: de 2^e wereldoorlog.

In Duitsland stortte de economie in. Er ontstond een hyperinflatie. Een postzegel kostte al gauw 400.000 Mark. Bij grote delen van de bevolking heerste een intense armoede.

Duitse postzegel van 400.000 Mark

De leiders van Nazi-Duitsland

Eind jaren twintig kwam een stroming op, die we kennen onder de naam nationaal-socialisme. Hitler was een belangrijke voorman van die stroming. De Nazi's maakten onderscheid tussen rassen, godsdienst, geaardheid en waren daar erg radicaal in. Zij ontzegden Joden, zigeuners, homoseksuelen, Jehova getuigen en gehandicapten het recht op leven. Hitler wilde heersen over heel Europa en bereidde Duitsland voor op oorlog.

In september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen en dat was het begin van de 2^e wereldoorlog. Nederland besloot om, net zo als in de 1^e wereldoorlog, neutraal te blijven. Op 10 mei 1940 viel het Duitse leger toch ons land binnen en begon ook voor ons de 2^e wereldoorlog.

Zoetermeer voor 1940

In de jaren 30 heerste er in Europa een dreigende sfeer. Nederland hoopte buiten een mogelijke oorlog te blijven door zich neutraal op te stellen. Het leger werd gemobiliseerd. Maar het Nederlandse leger was niet in topconditie. Veel soldaten hadden nog wapens uit de 19e eeuw. We vertrouwden nog op de Waterlinie.

Na de 1^e wereldoorlog ontstonden in heel Nederland vrijwilligerskorpsen van voormalig dienstplichtige soldaten met de bedoeling om de rust en orde te herstellen. Ook in Zoetermeer was een Landstormkorps van bijna honderd leden gelegerd. Allemaal vrijwilligers. In Zoetermeer was ook een Burgerwacht opgericht met hetzelfde doel als de Landstorm: handhaven van rust en orde. In Zoetermeer werd in oktober 1939 een detachement van de genie gelegerd. Dat was een verlichtingsafdeling met lampen waarvoor de stroom werd opgewekt door apparaten waar met de hand aan moest worden gedraaid. Tot de genie behoorden ook wagens en paarden.

Een zoeklicht van de compagnie in Zoetermeer

De Meidagen van 1940

Zoetermeer was in die tijd een klein dorpje van ongeveer 5500 inwoners. De meeste mensen verdienden hun geld met handel in boter en kaas.

De wacht in de toren van de Oude Kerk rapporteerde in de nacht van de 10^e mei, dat vliegtuigen overvlogen richting Ypenburg. Dat was een vliegveld dicht bij Den Haag. De wacht zag, dat parachutisten uit de vliegtuigen sprongen. Er werd ook geschoten. Het was menens.

Een Engelse B17

Een Duitse Junker, neergestort in de Katwijkse Buurt

Er werden enkele Duitse vliegtuigen neergeschoten. Tussen Pijnacker en Zoetermeer stortte een Duitse Junker neer. Duitse soldaten, soms gewond, zwierven in de omgeving van Zoetermeer. In de Dorpsstraat werd een noodhospitaal ingericht.

Op de 11e mei kwam een trein met evacués uit de omgeving van de Grebbelinie aan. In eerste instantie werden de mensen in een loods van Nutricia ondergebracht, maar 's avonds had iedereen een onderkomen bij een Zoetermeers gezin gekregen.

Op 13 mei kwam 's avonds een trein aan met ongeveer 550 geëvacueerden uit de omgeving van Veenendaal en Wageningen. Dezelfde dag werden ze bij inwoners van Zoetermeer ondergebracht. Op 14 mei 1940, 's middags om 13.22 uur, werd Rotterdam gebombardeerd. De enorme rookwolken waren in Zoetermeer duidelijk zichtbaar. Er dwarrelden zelfs half brandende en verschroeide papieren naar beneden.

Na het verwoestende bombardement op Rotterdam dreigen de Duitsers ook andere steden te bombarderen. Generaal Winkelman gaat daarom akkoord met de capitulatie. Vanaf 15 mei 1940 is Nederland officieel bezet door Duitsland. In de vijf dagen, dat de Nederlandse en Duitse troepen tegen elkaar hebben gevochten, zijn vele slachtoffers gevallen en is grote schade aangericht.

De bezetting van Zoetermeer

Niet lang werd Zoetermeer met rust gelaten. In juli 1940 werd een Duitse afdeling veldartillerie in Zoetermeer gelegerd. Zij hadden veel paarden, waarvoor aan de Vlamingstraat houten stallen werden gebouwd. De militairen werden grotendeels bij burgers ingekwartierd. De Duitse militairen gedroegen zich behoorlijk en ze bouwden in het begin een redelijke verstandhouding op met de bevolking. De Landstorm en de Burgerwacht moesten hun wapens inleveren en werden opgeheven. Vanaf 1943 verliep de strijd op het slagveld voor de Duitsers steeds slechter en vanaf dat moment verslechterde de verhouding met de Duitsers. Zoetermeer werd een garnizoen achter de kustverdediging. De Duitsers vreesden voor een invasie van de geallieerden. Er werden enkele bunkers gebouwd, die onderdeel uitmaakten van de Atlantic Wall. In het Westerpark zijn de restanten in de speeltuin nu nog te zien.

Duitse soldaten in de Dorpsstraat (mei '40)

In beslag nemen: Vorderingen

De Duitsers vorderden van alles wat ze nodig hadden. Paarden, auto's, gebouwen, kamers bij particulieren, fietsen, van alles namen ze in beslag. Dat vonden de Zoetermeeders natuurlijk heel vervelend. Zo vorderden de bezetters de Christelijke school. Dat is nu de Soetelaar. In dat gebouw werden militairen ingekwartierd. De openbare en de katholieke school werden ook in beslag genomen. Het onderwijs aan de kinderen werd om die reden verplaatst naar het schaftlokaal en een loods van Nutricia en naar de kerken. Materiaal was er niet, dus oude schoolspullen, zoals een lei met griffel, kwamen weer terug.

Was Zoetermeer voorheen verdeeld in zuilen, een katholieke, een hervormde, etc. In de oorlog vielen die verschillen grotendeels weg en werkte iedereen samen tegen de Duitse vijand.

Inperking van vrijheden

De vrijheid van de Nederlanders werd steeds meer ingeperkt. Vrije pers bestond niet meer. Vrij op straat lopen wanneer je maar wilde, was verboden. Mannen moesten naar Duitsland om daar te werken in de oorlogsindustrie. Allerlei verboden werden bekendgemaakt, veelal door aanplakbiljetten. Naar de radio luisteren was verboden. Die moesten worden ingeleverd. Luisteren naar Radio Oranje moest stiekem gebeuren. Oranje was een verboden kleur. Het is moeilijk voor te stellen, wat het betekent, als je onvrij bent. Wij vieren nu op 5 mei, dat we in een vrij land wonen.

Voor het minste of geringste kon je worden opgepakt en gevangengezet of nog erger. Je kon ook naar een concentratiekamp worden gestuurd en in enkele gevallen kon je zonder pardon neergeschoten worden. Angst heerste alom en het was dus heel dapper om toch in verzet te komen.

Jodenvervolgung

Iedereen moest een persoonsbewijs hebben en zich voortdurend legitimeren. Joden hadden een J in hun persoonsbewijs en moesten vanaf mei 1942 een gele ster op hun revers dragen. De Duitsers pakten de joden op en stuurden die naar het doorgangskamp Westerbork in Drente. Veel Joden doken onder. In de boerderijen, in kerken en bij veel particulieren werden Joden en andere vervolgte mensen ondergebracht. Dat was risicovol. Als je opgepakt werd, liep je het risico, dat je je leven verloor.

Vanuit Westerbork vertrokken treinen met Joden naar diverse concentratiekampen. Ruim zes miljoen Joden verloren het leven. Maar ook zigeuners, homoseksuelen, Jehova getuigen en gehandicapten werden om hun bestaan vervolgd.

Arbeidseinsatz

Op 28 februari 1941 kondigde de rijkscommissaris Seyss-Inquart de verordening af "betreffende de verplichting tot het verrichten van diensten en de beperking ten aanzien van het veranderen van betrekking." Deze verordening, geheel in strijd met het volkenrecht, vormde de basis voor de arbeidseinsatz in Nederland, de verplichte tewerkstelling in Nazi-Duitsland en de bezette gebieden. Aanvankelijk vond deze plaats via de Nederlandse arbeidsbureaus die allerlei dwangmiddelen hadden om met name werklozen te ronselen.

Nadat eind 1941 de Duitse kansen door geallieerde successen slechter werden, werd het beleid gewelddadiger. Bedrijven werden uitgekamd, jonge mannen jaargangsgewijs opgeroepen en tenslotte vonden razzia's en klopjachten plaats. Meer dan 10 miljoen buitenlandse dwangarbeiders verbleven tussen 1939 en 1945 in Duitsland en de door Duitsers bezette gebieden. Ruim een half miljoen van hen waren Nederlanders. Als gevolg van slechte huisvesting, gezondheidsproblemen, arbeidsongevallen of bombardementen kwamen er, naar schatting van het Rode Kruis, 30.000 landgenoten om het leven.

Bombardement in Zoetermeer

De geallieerden voerden in 1944 bombardementen uit in Duitsland. De

bommenwerpers stegen op in Engeland, vlogen over Nederland naar Duitsland of zelfs naar Polen om hun bommenlading los te laten. Daarmee probeerden de geallieerden de oorlogsindustrie van de Nazi's te ontregelen. Het Ruhrgebied, Maagdenburg en vele andere steden hadden te lijden onder hevige bombardementen.

Ook in ons land werden bombardementen uitgevoerd. Zo probeerden de geallieerden de lanceerinstallaties van de V1 en de V2 uit te schakelen. Aanvoerlijnen van munitie en militair materieel werden ook bestookt om het Duitse leger te verzwakken. Dat ging ook wel eens mis. Zo is in Den Haag het Bezuidenhout op 3 maart 1945 gebombardeerd.

Het station in Zoetermeer was een laad- en losstation en werd gebruikt door de Duitse troepen. Op 30 maart 1945 werd die losplaats gebombardeerd. Eén bom kwam niet op het station, maar op Nutricia terecht. De gehele achtergevel veranderde in een ruïne en alle ramen in de omgeving lagen er uit. De schade was f21.000,- in guldens uit die tijd. Drie dagen na het bombardement werd de productie van kindervoeding weer hervat.

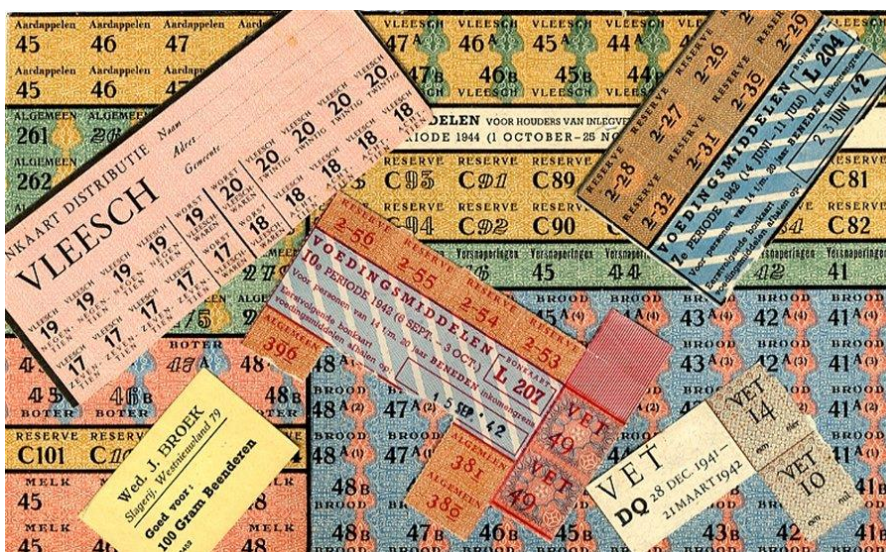
Distributie

Al in het begin van de bezetting bepaalde de bezettingsmacht, dat benzine niet meer geleverd werd. Van de 18 benzinepompen in het dorp moesten in september 1940 de meeste sluiten. Alleen met een ontheffing kon je nog benzine tanken. Paard en wagen, de bakfiets werden weer gebruikt om spullen te vervoeren. Auto's en bussen gingen rijden op gas verkregen uit steenkool of hout.

Ook andere producten werden schaars of in het geheel niet meer verkrijgbaar. Nutricia kon bij gebrek aan cacao geen Chocomel meer maken.

Slimme mensen maakten vervangende producten, zoals Sinaspasta (vervanging van jam), Meka (een vervanger van kaas), Hocus Pocus Puddingpoeder (een aardappelmeelproduct

waarvan je pudding kon maken). Er ontstond een levendige handel op de zogenaamde zwarte markt.

Duitsland had een enorme behoefte aan metaal. De oorlogsindustrie had dringend koper nodig voor munitie en ander oorlogstuig. Burgers moesten hun spullen van metaal inleveren. Velen deden dat niet en verstopten hun spulletjes. Op 15 februari 1943 werden de koperen klokken van brons uit de kerktorens getakeld en weggevoerd. Later is

gelukkig de oudste klok van Zoetermeer uit 1574 weer teruggevonden. De rest is omgesmolten tot granaathulzen. Maar ook de koperen elektriciteits-leidingen werden in beslag genomen en vervangen door ijzeren leidingen.

Hongerwinter

Toen de geallieerden oprukten naar Duitsland en Nederland raakten we boven de rivieren geïsoleerd en kregen we een tekort aan van alles. In 1944 kregen we de hongerwinter. Voedsel, verwarming, kleding, overal was gebrek aan. In de steden stierven mensen van de honger. In Zoetermeer was de situatie iets minder ellendig. We waren een agrarische gemeente en we konden nog wel een suikerbiet of aardappelen op de kop tikken.

In 1944 kwamen de mensen uit Den Haag met allerlei soorten karretjes richting Zoetermeer om te proberen wat voedsel te krijgen. We noemden dat de hongertochten.

Mensen waren wanhopig en waren bereid om hun laatste bezittingen te ruilen voor wat aardappelen. Sommige boeren hielpen grootmoedig, maar er waren er ook die misbruik maakten van deze ellende en hoge prijzen rekenden.

Het Verzet

Het was niet zo eenvoudig om in verzet te komen tegen de Duitse overheersing, want dat bracht een enorm risico met zich mee, ook voor je familieleden.

Toch kwamen sommige mensen in verzet en groepeerden zich in de "ondergrondse". Al in 1940 ontstonden verzetsgroepen. Ze saboteerden de acties van de Duitsers. Ze hielpen Joden te ontkomen aan vervolging. Ze hielpen onderduikers aan adressen. Ze hielpen bij het verkrijgen van valse documenten. Ze maakten en verspreidden ondergrondse krantjes. Ze zorgden voor voedsel aan de onderduikers.

Ook in Zoetermeer kwamen mensen in verzet.

Landelijk ontstonden vanaf de meidagen van 1940 groepjes die zich wilden verzetten tegen de Duitse bezetting. Zo ondernamen De Geuzen sabotageacties en gaven een ondergronds krantje uit. Deze groep werd echter al snel gearresteerd en grotendeels ter dood veroordeeld.

De illegale pers was opgekomen na de capitulatie. De 80 dagbladen mochten geen berichten meer afdrucken die Duitsland niet zinde. Daardoor liep de verkoop van die bladen sterk terug. In de loop van 1940 verschenen

gestencilde blaadjes, zoals Bulletin, De Waarheid en Vrij Nederland.

In 1943 moesten alle radio's worden ingeleverd en op luisteren naar Radio Oranje uit Londen stond twee jaar gevangenisstraf. De illegale bladen werden daardoor steeds belangrijker. Het Parool, Vrij Nederland, Trouw en Je Maintiendrai waren bekende illegale bladen.

In Zoetermeer ontstond ook illegale pers rondom Piet van der Spek. Hij begon met het stencilen van Trouw en Vrij Nederland. Later kwam hij met een eigen blad: "De Anti-Leugenpil". Later in 1944 zag het blad "De Marskramer" het licht. Lokaal nieuws uit Zoetermeer en omstreken en informatie vanuit Londen werd op die manier verspreid.

Het Zoetermeerse verzet hielp ook bij het onderbrengen van onderduikers.

Zij zorgden ook voor vervalste papieren.

Het Verzet werd steeds beter georganiseerd. Tandarts Kentgens werd algemeen commandant.

Rijksveldwachter van Rij werd zijn plaatsvervanger. Bekende verzetshelden waren meester Baylé, Piet van Driel, Piet Lengkeek, Piet en Tinus van Herwijnen, Bram Reeuwijk en vele anderen. Zij

kwamen bij elkaar in het houten jachthuis The Jolly Duck te Zevenhuizen.

Twee leden van de BS op wacht

Op 22 februari 1945 stortte een Amerikaans vliegtuig neer bij Zoetermeer. Een Liberator B-24 maakte een noodlanding voor de boerderij van Tinus Janson in de Geerpolder. Enkele bemanningsleden ontkwamen en één kwam terecht in de hooiberg. Via via kwam deze Amerikaan in het jachthuis terecht. Hij heette John McCormick. Hij sloot zich aan bij het Verzet.

Vanaf april 1945 voerden de geallieerden voedseldroppings uit rondom Zoetermeer.

Bij het ophalen en verdelen van het voedsel heeft het verzet ook een belangrijke rol gespeeld.

Eind april werd het Zoetermeerse Verzet door de Duitsers aangevallen bij het jachthuis. Een fel vuurgevecht vond plaats, waarbij John McCormick en wachtmeester van Rij het leven lieten.

De begrafenis voor de Oude Kerk

Op 5 mei 1945 capituleerde het Duitse leger. Maar in Zoetermeer wilden de Duitsers hun wapens niet neerleggen. Op 5 mei werd er in de Dorpsstraat nog heftig geschoten. In de Openbare school zaten de leden van de BS en daar tegenover in de Christelijke school zaten de Duitse militairen. Dat leidde tot een treffen, waarbij geschoten werd. De BS'ers vluchtten de polder in, maar twee strijders bleven dood achter: Jan Hoorn en Cornelis van Eerden.

Voor de Oude Kerk liggen de graven van John McCormick, Cornelis van Eerden en Jacob Leendert van Rij. Op 4 mei wordt daar een krans gelegd waarmee respect wordt betuigd voor hun

verzetsdaden.

De Bevrijding

De geallieerden zetten een offensief in op 6 juni 1944: D-Day. De landing in Normandië was een immens grote militaire operatie, die veel slachtoffers kostte. Het bruggenhoofd, dat toen werd veroverd, is stapsgewijs uitgebreid. De legers rukten op richting Duitsland en ook naar het Noorden.

In de Ardennen leverden de Duitsers felle tegenstand. Later ook bij Arnhem. Het Westen van ons land raakte geïsoleerd. Er kon geen voedsel meer worden vervoerd naar die gebieden wat een hongersnood opleverde die vele doden tot gevolg had. Het geallieerde leger rukte op richting Berlijn en de Nazi's realiseerden zich, dat de oorlog verloren was.

Op 30 april 1945 pleegde Adolf Hitler zelfmoord en op 4 mei capituleerde Duitsland. Dat werd al spoedig bekend in de bezette gebieden, waaronder West Nederland en dus ook in Zoetermeer. Op de ochtend van 5 mei maakten de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) zich op

om het gezag van de Duitsers over te nemen. Ze trokken hun blauwe overalls met oranje sjaal aan en

met 68 man trok de groep BS in het gebouw van de openbare lagere school in de Dorpsstraat. In het dorp kwamen vlaggen, die voorheen verboden waren, van zolder en werden uitgehangen. In de Dorpsstraat hing overal het rood-wit-blauw met oranje wimpel. De bevrijding werd gevierd.

Woensdagochtend 8 mei arriveerden geallieerde troepen in Zoetermeer. Vijf jeeps met daarin Canadese militairen werden op de A12 allerhartelijkst ontvangen door Zoetermeerders. De Canadezen trokken in de boterfabriek van Brinkers die toen in de Dorpsstraat stond.

De BS probeerden de orde te handhaven. Al in de oorlog was een lijst van 31 "foute" Zoetermeerders opgesteld, die aangesloten waren bij de NSB of

waarvan men vond, dat die teveel met de Duitsers hadden samengewerkt. Zij werden opgepakt en opgesloten in de katholieke jongensschool.

Er waren ook meisjes die te gezellig waren omgegaan met de Duitse soldaten. De bevolking pakte die vrouwen, scheerde ze kaal en besmeurde ze met verf. Ze werden uitgejouwd en moesten deze vernedering lijdzaam ondergaan.

In augustus 1945 organiseerde men een groot bevrijdingsfeest op het land van boer de Groot aan de Vlamingstraat. Een optocht werd gehouden. Voetbalwedstrijden werden georganiseerd. Paardenspelen, kinderspelen, een vliegerwedstrijd en ter afsluiting completeerde een groots vuurwerk het feest. De kerken waren hun bronzen klokken kwijt. Eén is er weer teruggevonden, maar de andere klokken waren zoek. Er zijn nieuwe voor in de plaats gekomen.

De oorlog had de economie van Nederland enorm veel schade toegebracht. Het tekort aan voedsel, benzine en eigenlijk aan van alles, was met de bevrijding niet opgelost. Het weinige dat er wel was, werd eerlijk verdeeld met een bonnensysteem: de Distributie. Je kon slechts artikelen kopen als je een bon had voor een bepaald artikel. Langzaam verbeterde de voedselvoorziening. De distributie van voedingsmiddelen bleef nog wel jaren bestaan. In 1951 was de koffie nog steeds op de bon, dus alleen met bonnen verkrijgbaar.

Alleen de mensen die intensief met de Duitsers hadden samengewerkt, kregen uiteindelijk straf. Ze verloren hun nationaliteit en/of kregen gevangenisstraf. Maar over het algemeen was men mild. Nederland moest weer worden opgebouwd, letterlijk en figuurlijk. In 1948 kregen we hulp van de VS. Het Marshallplan bestond tussen 1948 en 1952 concreet uit geld, goederen, grondstoffen en levensmiddelen, deels in de vorm van lening, voor het overige als gift.

Ter herinnering aan de oorlogstijd is een monument opgericht in het Wilhelminapark. Daar vindt jaarlijks de 4 Mei-herdenking plaats.

Vragen en opdrachten

(maak desgewenst gebruik van internet)

1. Waarom dropten de Duitsers op 10 mei 1940 zoveel parachutisten in Den Haag en naaste omgeving?
2. Waar heeft Koningin Wilhelmina de oorlogsjaren doorgebracht?
3. Waarom protesteerden de meeste mensen niet openlijk tegen de vrijheidsbeperkende voorschriften?
4. Waarom werd het distributie-systeem ingevoerd?
5. Wat bedoelen we met de term “zwarthandelaren”?
6. Wat is de oorzaak van de Hongerwinter in 1944 in het westen van het land?
7. Hoe heet de burgemeester van Zoetermeer, die na de bevrijding snel de draad weer oppakte?
8. Waar hield het Zoetermeerse verzet zich mee bezig?
9. Hoe kwamen de verzetskrantjes aan nieuws over de vorderingen van de geallieerden?
10. Hoeveel scholen telde Zoetermeer in 1940?

Tip: Veel informatie vind je op de website www.zoetermeermijnstad.nl

© HGOS 2018